

Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András

TRENDFORDULÓ: ÚJ FEJEZET A FIDESZ ÉS A LEGFIATALABB VÁLASZTÓI KOROSZTÁLY KAPCSOLATÁBAN?

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya, mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett. A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politikai két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re ugyanakkor új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos” jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű a dominanciája mára végképp eltűnt.

Kulcsszavak: Fidesz * trendforduló * „fiatalos” jelleg * vallásosság *
internethasználat

BEVEZETÉS

A fiatalokra névválasztásával is utaló Fidesz fiatal korosztályokhoz való viszonya a párt megalakulása óta a közgondolkodás egyik meghatározó témája. Vizsgálatunk célja feltárni, milyen szocio-demográfiai háttérrel, attitűdökkel rendelkeznek azok a szavazók, akik – bár a fiatalok körében rekord magasságú a bizonytalan fiatalok aránya – mind a mai napig kitartanak kedvenc pártjuk, a Fidesz mellett.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás az egyetemista–főiskolás-szavazók vizsgálatával kíván hozzájárulni a szavazótáborok mélyebb megismeréséhez. A speciális mintán folytatott kutatás számai azt mutatják: amíg korábban a legfiatalabb választók körében egyértelműen a Fidesz volt a legnépszerűbb párt, addig mára mindez jelentősen megváltozott.

A Fidesz fiatal korosztályokon belül mért rendkívüli népszerűsége a magyar politika két évtizedes trendje volt. Feltételezésünk szerint 2012-re új képlet alakult ki, a legfiatalabb választói korosztály, a 18–29 évesek pártpreferenciáit tekintve

trendfordulóról beszélhetünk. Hipotézisünk tehát, hogy *a jelenlegi kormánypárt korábbi „fiatalos” jellege, a legfiatalabb szavazók között mért egyértelmű dominanciája mára végképp eltűnt.*

Az alábbiakban megvizsgáljuk miként értékelte a hazai társadalomtudomány a Fidesz és a fiatalok viszonyát, majd írásunk második felében kitérünk arra, milyen jellemzőkkel bírnak ma az egyetemista-főiskolás Fidesz-szavazók. Ezzel párhuzamosan megkíséreljük jelezni, miben tekinthetők egyedinek a kormánypárt felsőoktatásban tanuló hívei, és melyek azok a dimenziók, amelyek mentén nem lógnak ki az *Aktív Fiatalok* kutatás mintaátlagából.

A KEZDETEK

A Fidesz és a fiatalok közötti viszonyrendszer legfontosabb kérdéseire már röviddel a párt létrejöttét követően revelatív erejű válaszok születtek, ezért fontosnak tarjuk, hogy azokra röviden hivatkozzunk. Indulásakor „a FIDESZ egy ultraradikális, vehemensen agresszív, gyors reakcióképességű, akcionista, kérlehetetlenül antikommunista ifjúsági rohamcsapat képét keltette” (STUMPF 1992, 604). A Fideszről kialakult képet vezetőségének fenti módon jellemzett karakterjegyein és a párt által szervezett akciókon túl a szimbolikus mezőben nagyban meghatározta az is, ahogy a rendszerváltozás kulcsmomentumánál, Nagy Imre újratemetésénél Orbán Viktor a fiatal generáció képviselőjében felszólalt.¹ A Fidesz által megjelenített új generációs szemlélet sokáig azonosulási lehetőséget jelentett sok fiatal szavazó számára. A rendszerváltozás folyamatát generációs metszetben vizsgáló Stumpf István írásaiban a Fidesz sikerét elemezve² felvetette a radikális generációváltás lehetőségét a magyar politikában (STUMPF 1992, 604).

A fent említettekkel együtt is kezdettől nyilvánvaló volt, hogy a Fidesz, annak fiatal vezérkara és a párthoz csatlakozó fiatal tagok, szimpatizánsok nem egyenlők a magyar ifjúsággal. Róna Tas Ákos már 1992-es tanulmányában figyelmeztetett arra, hogy „a FIDESZ nem ifjúsági párt, nem egy korcsoportot képvisel, hanem egy politikai generációt. (...) A korcsoportok és a generációk közötti különbség

¹ „Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnk a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik. (...) Mi fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára.” (FIDESZ Press, 1989. június 19. Idézi: (BOZÓKI 1992, 154–155)

² Az 1990-es választásokon a választók 22 mandátumhoz juttatták az új generációt képviselő Fideszt. A párt pragmatizmusával sokáig olyan hitelesen tudta kommunikálni múlttól való függetlenségét, hogy a szavazók valóban egy új alternatívát láttak bennük. Sikeresen kamatoztatták szakmai tudásukat és képességeiket, s 1992-re a közvélemény-kutatások elsőprő (közel 40 százalékos) népszerűségüket mutatták. Minden jel arra utalt, hogy a társadalom támogatni fogja azt a generációváltást, amely a múltból építkező, historikus-nosztalgikus gondolkodás helyébe a szakszerűséget ülteti.

csak idővel mutatkozik meg, ahogy az azonos generáció tagjai újabb és újabb korcsoportokba lépnek át. A generáció és a kezdeti életkorcsoport közötti különbség évről évre nő, és ezzel együtt nő az életkor és a nemzedékek közötti distinkció jelentősége. A FIDESZ-t tehát pontosabb lenne KÉKÁNDESZ-nek, a Késő Kádári Nemzedék Demokratikus Szövetségének nevezni, mert a fiatal jelző csupán annak következménye, hogy ez a nemzedék éppen az 1980-as évtized végén volt fiatal. (...) Igen hamar a Fidesz azon fogja magát észrevenni, hogy a nyomában lépdelő posztkommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. A Fidesznek tehát fel kell adnia azt a hamis fikciót, hogy ifjúsági párt, és egyre öregedő nemzedékének talajáról minél tágasabb nemzedéki koalíciók kiépítésére kell törekednie.” (RÓNA – TAS 1992, 608–615).

A Róna–Tas által szorgalmazott felismerés korán megfogalmazódott a Fidesz vezetésében. A Fidesz számára kezdettől stratégiai kérdés volt, hogy a fiatalok körében mért népszerűségének megőrzése mellett miként növelheti azt a többi korosztályban, vagyis miként lesz képes kilépni a nemzedéki párt szerepéből. Az 1990-es választások körüli identifikációs küzdelmek során mindent elkövetett, hogy elhárítsa magáról az ifjúsági jellegnek még a látszatát is, és az SZDSZ-től való különbség hangsúlyozása érdekében határozott, önálló karakterű, felnőtt radikális-liberális párt képét igyekezett kialakítani a választók számára.

A Fidesz stratégiája sokáig sikeresnek bizonyult: a szavazótábor korösszetételének változása nem jelentette azt, hogy a Fidesz tért veszített volna a fiatalok körében, hiszen a rendszerváltást követő években egy arányaiban növekedő szavazótáborról volt szó. A Fidesz a fiatalok körében is megduplázta szavazói számát, csak éppen a növekedés az idősebb korosztályokban még gyorsabb volt.

39. táblázat. A Fidesz szavazótábor korösszetétele 1989-1991 között százalékos megoszlás

	1989 nov.	1990 márc. vége	1990 szept.	1991 márc. vége
18–33 éves	74	67	45	50
34–49 éves	18	21	36	33
50–65 éves	6	7	13	12
65 év feletti	2	5	6	5

Forrás: (Bozóki 1992, 675)

A Fidesz az 1994-es választások előtt feladta korábbi pragmatikus irányvonalát, s ideologikus vitákba bonyolódott a Kádár-rendszerrel való végleges szakítás fontosságát hangsúlyozva. Ezzel azonban nemhogy új társadalmi csoportok megszólítására nem volt képes, hanem elvesztette még a szavazóbázisát jelentő fiatal választók egy részének bizalmát is, kiábrándító választási eredményt érve el. A választások Stumpf István által adott generációs értelmezése világossá tette, hogy az 1994-es

választásokon nem csupán az általa „történelmi”-nek nevezett generáció³ szenvedett végleges vereséget, hanem a radikális generációváltás lehetősége is.

A választási eredmények által okozott súlyos csalódás a párt stratégiájában fordulatot hozott: a párt vezetésének szembe kellett néznie azzal, hogy az összes párt közül a Fidesz rendelkezik a legillékonyabb szavazóbázissal. E felismerésből adódóan célként fogalmazódott meg a Fidesz „néppárti” karakterének kialakítása, vagyis egy meghatározott társadalmi csoport képviselte helyett minél nagyobb számú választó politikai mobilizálása. A néppárti stratégiát a párt azzal a kockázattal vállalta, hogy a fiatal szavazókat semmilyen automatizmus nem tartja meg, ha a párt levetkőzi ifjúsági, nemzedéki jellegét.

A fordulatot a Fidesz 1995. április 30-i kongresszusa hozta el. A párt neve Fidesz-Magyar Polgári Pártra változott, s az ismét pártelnökké választott Orbán Viktor a polgári szövetséggel kapcsolatban kijelentette, hogy az az ellenzéki pártok számára a választások előtti utolsó pillanatig nyitva áll. A *generációs háttérrel való szakítást* a kongresszus azzal a határozatával tetőzte be, amely lehetővé tette a 35 év felettiek pártba való belépését.

E fordulat generációs aspektusból vizsgálva azzal járt, hogy a Fidesz által megtestesített generáció nem volt képes a korábbi viszonyok radikális lebontására, hanem a társadalomban korábban meglevő törésvonalak mentén alakította ki saját szavazói bázisát, ezáltal elveszítve a hazai politikai élet újraformálásának esélyét (STUMPF 1996, 131.).

Mindezek alapján fontos kérdésként merülhetett fel: mi az oka annak, hogy a párt stratégiaváltása sokáig mégsem járt a fiatalok tömeges elszakadásával? Megítélésünk szerint ezzel kapcsolatban (a teljesség igénye nélkül) a következő releváns okok hozhatóak fel:

- *Strukturális okok*: a pártrendszer „befagyása” miatt sokáig nem volt új párt, aki elszívta volna a fiatalokat a Fidesz elől. Részben ebből adódik, hogy a Fidesz fordulatát követően másfél évtizedig tovább élt a párt fiatalok körében mért népszerűsége.
- A rendszerváltás után szocializálódott, politikailag aktív fiatalok közel két évtizedig A) a hatalmát a „nagy generációtól” öröklő KISZ-es reformszárny tagjai, valamint a B) „posztkommunista, proteszt” generáció stratégiáját már pusztán antikommunizmusában vállaló Fidesz által számukra szabadon hagyott mobilitási csatornákon keresztül épültek be a politikai rendszerbe, elfogadva annak viszonyait.

³ Az általa „történelmi”-nek nevezett generáció szocializációjára a két világháború közötti időszak szellemi problémavilága, a világháború, a magyar demokrácia 1945–48 közötti válsága és a szovjet befolyás nyomta rá bélyegét. Szellemi rokonságot éreztek a XIX. századi magyar konzervatív liberalizmussal, s az egyházi iskolákban elsajátított ismereteik birtokában a hagyományok és a tekintély feltétlen tiszteletét tartották szem előtt. A magyar nemzeti karaktertől idegennek tartották a kommunista eszméket, generációs összetartozás-érzésüket a „kommunizmus” évtizedei alatt elszenvedett retorziók és a mellőzöttség érzése is erősítették.

- A fiatal demokraták vezette 1998–2002-es koalíciónak voltak a fiatalok felé tett *közpolitikai lépései*: az Ifjúsági és Sportminisztérium létrehozása fontos üzenet volt a fiatal korosztályok felé.
- A Fidesz kampányaiban számított a fiatalokra, kampányaiban sok aktivista vett részt, és *kifejezetten aktívak voltak a felsőoktatásban részt vevő szavazói*.⁴
- A néppárti stratégia sikeresnek bizonyult, a Fidesz Magyarország legnagyobb pártjává vált, így érthető módon a párthoz kötődő fiatalok száma is növekedett.

Az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat pártpreferencia vizsgálatainak mindegyikében a Fidesz-MPSZ támogatottsága volt a legmagasabb a fiatalok körében (LAKI–BAUER–SZABÓ A. 2001, BAUER–SZABÓ A. 2005, BAUER–SZABÓ A. 2009). 2000-ben a teljes mintában a 18 éven felüliek körében 22 százalékon, a pártpreferenciát nyilvánító 18 évnél idősebbek körében 49 százalékon állt a Fidesz-MPSZ támogatottsága. Az *Ifjúság2004* a korábbinál minden szempontból magasabb támogatottságot mért: a teljes mintában 40, míg a pártot választók körében 59 százalék állította, hogy a Fidesz-MPSZ-re szavazna. 2008-ban a legnagyobb támogatottságú szervezet továbbra is a Fidesz-MPSZ volt, ám a teljes mintában a 18 éven felüliek körében támogatottsága 33 százalékra csökkent, de a pártot választók körében támogatottsága tovább nőtt, a kérdésre választ adók 66 százaléka állította, hogy a legnagyobb ellenzéki pártra szavazna.

2012-re a fentebb leírt trend egyértelműen megváltozott. A Fidesz jelentős mértékben veszített népszerűségéből a legfiatalabb választói korosztályban. A 18–29 évesek között annak ellenére sem számít a legnépszerűbb pártnak, hogy korábban ebben a szegmensben igen komoly tartalékai voltak. Az alábbiakban e jelenség okait, empirikusan megragadható mozzanatait járjuk körül.

TRENDFORDULÓ?

A 2010-es választásokat követően korábban nem látott nagyságúra duzzadt Fidesz-tábor 2011 végére, 2012 elejére jelentősen apadt, ám a párt továbbra is egyértelműen a legnagyobb párt Magyarországon. A pártok szavazótáborát vizsgáló elemzés

⁴ „Nemcsak az olvasható le, hogy a Fidesz több nappali tagozatos hallgatót köt magához, hanem az is, hogy lényegesen erősebben van beágyazódva ebbe a közegbe, mint legfőbb riválisa. Olyannyira, hogy a stabil vagy erősebb pártkötődéssel rendelkezők több mint a felének a Fidesz-MPSZ a pártja. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nappali tagozatos hallgatók körében a Fidesz melletti érvelés hangosodik fel a legjobban, hisz minél erősebben kötődik valaki egy párthoz, annál nagyobb valószínűséggel érvel, kardoskodik e párt mellett. (...) Feltűnően nagy a különbség az MSZP és a Fidesz híveinek aktivitásában. Az MSZP kemény magjához tartozók körében mindössze 0,76 (azaz átlagos) az aktivitás skála átlaga, míg a Fidesz kemény magjához tartozók körében 1,88. Mindez azt mutatja, hogy a Fidesznek nem csak több támogatója van az egyetemeken és a főiskolákon, mint az MSZP-nek, de ezek a támogatók sokkal, de sokkal „hangosabbak is” (MARKETING CENTRUM, 2004, II. kötet: 16-17.)

(REPUBLIKON, 2012) a Fidesz néppárti karakterének megfelelően azt találta, hogy a Fidesz-szavazótábora elsősorban kiegyensúlyozottságával tűnik ki: a főbb demográfiai jellemzők alapján (életkor, nem, lakóhely, végzettség) a Fidesz-tábor az országos megoszláshoz hasonló jellemzőket mutat. *A párt korábbi „fiatalos” jellege, tehát hogy a legfiatalabb szavazók között egyértelmű a dominanciája, mára végképp eltűnt.*

Jelen tanulmány középpontjában ugyanakkor csak a fiatalok egy speciális csoportja áll: a felsőoktatásban tanulók. Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás keretében róluk készült felmérés 2012 fordulóján. A kutatás politikai választásra vonatkozó eredményei szerint a felsőoktatásban tanulók között a Fidesz távolról sem a legtámogatottabb párt: mind a Jobbik, mind az LMP megelőzi. A Fideszt csak a pártot választani tudó tanulók negyede jelölte meg számára szimpatikus szavazási alternatívaként.

A teljes népességben a Fidesz szavazataránya folyamatosan csökken, ahogy a vizsgált csoport szűkül. A teljes népességben 2012 elején a választók 24 százaléka támogatta a Fideszt, ugyanez az arány a 18–29 évesek körében már csak 21 százalékos volt, míg a felsőoktatásban tanulók között csupán 15 százalék.

40. táblázat. A Fidesz és a Jobbik támogatottsága, a 18–29-es korosztály és az egyetemista–főiskolás hallgatók között, 2012. január. százalékos megoszlás

	Teljes népesség	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	24	21	15
Jobbik	10	16	19
NT/NV	36	40	39

Forrás: Republiikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás. A kutatás módszertanáról részletesen lásd (RÓNA–SZABÓ A. 2012, 15–25).

Hasonlóképpen szűkült a Fidesz eredménye a pártválasztók körében: míg a teljes választókorú népesség pártot választani tudó felében a Fidesz-KDNP 38 százalékos támogatottságot kapott volna 2012 januárjában, addig a 18–29-es korosztályban már csak 36 százalékos, az egyetemista–főiskolás hallgatók között csak 24 százalékos.

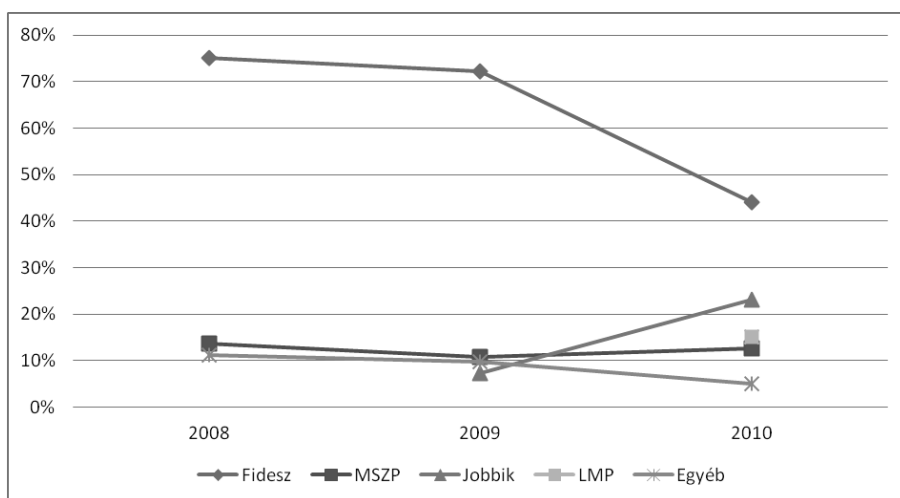
41. táblázat. Fidesz és a Jobbik támogatottsága a pártválasztó népesség, a pártválasztó 18–29-es korosztály és a pártválasztó egyetemista–főiskolás tanulók között, 2012. január. százalékos megoszlás

	Pártválasztók	18–29 korosztály	Aktív Fiatalok
Fidesz-KDNP	38	36	24
Jobbik	16	27	32

Forrás: Republiikon Intézet Pártok Félidőben 2012, Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A Fidesz támogatottsága a fiatalok körében 2008-ban ért a csúcshoz: a pártválasztó 18 és 29 év közötti fiatalok háromnegyede a Fideszre voksolt volna 2008 késő tavaszán. Egy évvel később, 2009 hasonló időszakában – de még az Európai Parlament választását megelőzően – a Fidesz őrizte előnyét: a pártválasztók 72 százaléka a Fideszre voksolt volna. A 2009-es adatok azonban már jelezték a Jobbik megjelenését a fiatal választók körében: míg 2008-ban még csak az egyéb pártok között szerepelt a párt, 2009-re a fiatal szavazók 7 százaléka jelölte meg a Jobbikot választott pártjaként.

16. ábra. Pártok támogatottsága a 18–29 éves pártválasztók között. (százalékos megoszlás)

Az adatok forrása: Magyar Választáskutatás Panel.

Az átrendeződés felgyorsult a 2010-es választást megelőző egy év során: a Fidesz támogatottsága 44 százalékra csökkent, miközben a Jobbik és az LMP erőteljesen megjelent a 18–29 év közötti szavazók körében (előbbi 23, utóbbi 15 százalékon állt). A Fidesz első helye a fiatalok körében ugyanakkor még 2010 tavaszán is egyértelmű volt. Ahogy a jelenlegi tanulmány is bemutatja, a választásokkal az átrendeződés nem állt meg, sőt: a Fidesz előnye egyre inkább megkérdőjelezhetővé vált a fiatal szavazók között.

Meggyőződésünk szerint a Fidesz legutóbbi parlamenti választás óta eltelt időszakban tapasztalt téveresztése az alábbi lehetséges okok, tényezők miatt következhetett be:

- A Jobbik és az LMP színre lépésével új anti-establishment mobilitási csatornák álltak rendelkezésre a legfiatalabb választók számára.
- A késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő poszt-kommunista nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól, az

életkor és a nemzedék közötti distinkció Róna-Tas Ákos által jelzett jelentősége mára egyértelművé vált.

- Ma a Fidesznek már nincsenek a fiatalok érdekeit tükröző, markáns közpolitikai programsomagjai: a fiatalokat érintő egyes közpolitikai lépések (például a közoktatás és felsőoktatás átalakítása) pedig kifejezetten népszerűtlenek a fiatalok körében.
- A Fidesz üzenetei nem követik a fiatalok megváltozott érdeklődését, különös tekintettel a digitalizációból eredő változásokra. Ebből adódóan a Fidesz fiatal szavazói között lényegesen kisebb az aktív internethasználók aránya.

A következőkben e kérdésekre is választ keresve részletesen bemutatjuk, hogy milyen szocio-demográfiai jellemzőkkel bírnak a fideszes fiatalok, miben különböznek a többi párt szavazóitól, és mik a legerősebb szempontok, amik mentén elkülönülnek más pártok szimpatizánsaitól.

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

Ami az egyetemista–főiskolás szavazók átlagéletkorát illeti, a Fideszre szavazó fiatalok valamivel idősebbek az átlagnál, de a különbség nem olyan jelentős, mint a Demokratikus Koalícióra szavazók esetén, akik bő másfél évvel idősebbek, mint a mintaátlag.

42. táblázat. A pártot választók átlagéletkora az egyetemisták–főiskolások körében

Pártpreferencia	Átlag	Elemszám
Fidesz	23	192
Jobbik	22	268
MSZP	22	60
Mintaátlag	22	833

Forrás: *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás.

Az átlagéletkoron túl megvizsgáltuk azt is, hogy a pártok szavazói a középiskolából frissen kikerült, az egyetemi–főiskolai tanulmányok elején járó szavazók-e, vagy inkább a felsőoktatásba idősebben bekerült vagy régebb óta ott tanulók köréből kerültek-e ki. A határt 22 évnél húztuk meg (a hároméves alapképzés teljesítésének ideje alapján). Az eredmények azt mutatják, hogy a Jobbik épít leginkább a legfiatalabb egyetemista–főiskolás szavazókra: a párt szimpatizánsainak háromnegyede a 18–22 évesek közül kerül ki (erről lásd Róna Dániel és Sörös Anett tanulmányát jelen kötetünkben). *A Fidesz szavazói ezzel szemben inkább az idősebb egyetemisták és főiskolások, összetételük leginkább az MSZP-szavazókkal mutat hasonlóságot.*

43. táblázat. A pártot választók korcsoport szerinti bontása, egyetemisták-főiskolások körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Korcsoport	
	18–22 évesek	23 év feletti
Fidesz	63	37
Jobbik	74	26
MSZP	63	37
Teljes minta	67	33

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami a településtípus szerinti különbséget illeti, a *Fidesz Budapesten a legerősebb*: a fővárosban állandó lakhellyel rendelkező egyetemista-főiskolák körében a kormánypárt jócskán megelőzi a Jobbikot, egyértelmű a második helye. Fontos megállapítani továbbá, hogy az LMP első helye csak a fővárosban él: minél kevésbé urbanizált lakóhelyről érkező egyetemista-főiskolás tanulóról van szó, annál biztosabb a Jobbik előnye. Jól látszik az is, hogy a *vidéki városokban és községekben a Fidesz az LMP-hez hasonló támogatottsággal rendelkezik*.

44. táblázat. Az egyes pártot választók aránya a különböző településtípusok szerint. (százalékos megoszlás)

Település-típus	Pártpreferencia		
	Fidesz	Jobbik	LMP
Budapesten	28	17	39
megyei jogú városban	20	32	31
egyéb városban	26	37	25
községben	22	43	22

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

FELSŐOKTATÁSI JELLEMZŐK

Az alapvető demográfiai jellemzők áttekintése után nézzük meg, hogy a felsőoktatás mely szintjén, mely területén tanulnak a Fideszt támogató fiatalok. A képzés szintje szerinti felosztásból az látszik, hogy a *Fidesz szavazói elsősorban az osztatlan képzésben tanulók között* felülreprezentáltak: a teljes mintában csak 9 százalék az osztatlan képzésben részt vevők aránya, míg a Fidesz szavazók körében ez 6 százalékkal magasabb: 15 százalék.

45. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük szintje szerint (százalékos megoszlás)

A képzés szintje		Osztatlan képzés	Főiskolai, egyetemi képzés	Alapképzés	Mesterképzés	PhD-képzés
pártpreferencia	Fidesz	15	11	61	9	3
	Jobbik	7	16	72	4	1
	LMP	8	14	68	8	4
	Teljes minta	9	14	67	7	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ennek háttérében természetesen a tanulók képzési területe áll, hiszen a bolognai rendszerre való átállás óta az osztatlan képzési forma csak néhány tudományterületen maradt meg.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a Fidesz elsősorban az orvosképzésben résztvevők körében kimagaslóan erős (a szimpatizánsok tizenhárom százaléka jelölte meg az orvos és egészségtudományi képzési területet, miközben e tudományterületen tanulók aránya a felsőoktatásban csak 8,5 százalék). Az egészségtudományon kívül a Fidesz átlag felett erős még a természettudományi területen is, de nem kifejezetten támogatott a Fideszhez hagyományosan kötött jogi és igazgatási területen. Ami az intézményeket illeti, a Fidesz szavazóit elsősorban a négy nagy budapesti egyetemen lehet megtalálni (Budapesti Corvinus Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Semmelweis Egyetem): a szimpatizánsok mintegy 37 százaléka jár e négy intézmény valamelyikébe.

A kutatás rögzítette azt is, hogy a tanulók önköltséges képzésben vagy állami ösztöndíjasként tanulnak-e. Az adatok azt mutatják, hogy a Fidesz-szimpatizáns tanulók között vannak a legmagasabb arányban azok, akik állami finanszírozás mellett végzik a tanulmányaikat: a szimpatizánsok 84 százalékának nem kell tandíjat fizetnie.

46. táblázat. Az egyes pártok szavazóinak megoszlása, a felsőoktatási képzésük finanszírozásának módja szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Finanszírozás módja	
	Államilag finanszírozott	Költségtérítéses
Fidesz	84	16
Jobbik	83	17
LMP	77	23
Teljes minta	80	20

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HÁTTÉR

A demográfiai jellemzőkön túl a pártválasztás egyik meghatározó szempontja az egyén anyagi helyzete, gazdasági aktivitása, társadalmi önképe. Mindezek mellett Magyarországon kiemelkedő mértékű a vallásossághoz való viszony. A Fidesz-szavazók anyagi helyzete a legbiztosabb: hatoduk minden anyagi gond nélkül él, köztük a legmagasabb ez az arány, míg nehézségekről összesen csak 6 százaléknyi Fidesz-szavazó számolt be. Ezt csak részben köszönhetik a szülői támogatásnak – csupán ötödük él a szülőkkel közös kasszában, viszont meglehetősen sokan, 26 százalékuk dolgozik rendszeresen, további huszonegy százalék pedig alkalmanként.

47. táblázat. Szubjektív anyagi helyzet megítélése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pénzügyi helyzet	Pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	LMP	MSZP	Teljes népesség
Gondok nélkül élek	17	9	10	13	12
A pénzem okos beosztásával jól kijövök	45	47	53	52	48
Éppen hogy kijövök a jövedelmeimből	32	36	22	28	30
Hónapról-hónapra anyagi gondjaim vannak	6	7	14	5	9
Nélkülözések között élek	0	1	2	2	1

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Bár anyagi helyzetük alapján a társadalom felső-középső szegmensébe tartoznának, saját választásuk alapján a Fidesz-szavazók inkább csak a középső társadalmi csoportba tartozónak vallották magukat (70 százalékuk választotta ezt a besorolást).

A társadalmi háttér legmarkánsabb elemének a vallásossághoz való viszony bizonyult. A Fidesz bázisában kiemelt arányban vannak jelen az egyház tanítását követő hallgatók: a párt szavazóinak negyede vallotta magát egyházián vallásosnak, ami két és félszer nagyobb arány, mint a második legvallásosabb szavazótáborral rendelkező párt, a Jobbik szavazói körében mért (10 százalék). A legfontosabb vonás tehát, ami megkülönbözteti a Fideszre szavazó felsőoktatási hallgatókat, az az egyházián vallásos identitás vállalása. Minden második, az egyház tanítását követő pártválasztó hallgató a Fideszre voksolna.

48. táblázat. Valláshoz fűződő viszony jellemzése a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Vallásosság jellemzése	pártpreferencia				
	Fidesz	Jobbik	MSZP	Egyéb párt	Teljes minta
vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	25	10	6	10	11
vallásos vagyok a magam módján	44	48	40	19	41
nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	10	5	8	5	8
nem vagyok vallásos	17	28	36	38	30
ateista vagyok	4	9	10	29	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ez az eredmény összecseng a teljes népesség alapján bemutatott⁵ Fidesz-szavazókkal, 2012 elején a Fidesz-szavazók 18 százaléka vallotta magát egyházián vallásosnak. Az a tény, hogy a fiatalok még ennél is nagyobb mértékben választották az egyházi vallásosságot (miközben hagyományosan az idősebb korosztályokra jellemző a vallásosság vállalása), arra utal, hogy a fideszes fiatalok életében a vallásosságnak valóban kiemelt szerepe van.

A CSALÁD SZEREPE

Akárcsak az oktatási előmenetelben, a politikai szocializációban is kiemelkedően fontos szerepe van Magyarországon a családnak. Ha a Fideszt választó fiatalok szüleinek végzettségét vizsgáljuk, úgy egy, az átlagnál magasabban kvalifikált szülői háttérrel számolhatunk be. Függetlenül attól, hogy az apa vagy az anya iskolai végzettségét nézzük, a Fidesz szavazói az LMP-szimpatizánsokhoz hasonló arányban, de a Demokratikus Koalíció támogatóinál alacsonyabb arányban rendelkeznek diplomás szülőkkel. A két szülő iskolai végzettségét együtt vizsgálva a Fidesz-szavazók 35 százaléka mondhatja el magáról, hogy szülei diplomások. Ez az arány csak a DK-szavazók esetében magasabb (45 százalék), viszont jelentősen alacsonyabb a Jobbik (24 százalék) és az MSZP (29 százalék) szavazóinak szülei esetén.

A politikai értékválasztásra jelentős hatással bír a politikával otthon kialakított kapcsolat. Fontos kérdés, hogy beszélnek-e a szülők a gyermekekkel politikáról vagy társadalmi kérdésekről, ellentmondanak-e a fiatalok a szüleiknek ezekben a kérdésekben vagy sem. Az egyetemista-főiskolás hallgatók jellemzően olyan környezetben nőttek fel, ahol a családi beszélgetéseknek része volt a politika: a tanulóik harmada rendszeresen, közel 60 százaléka pedig alkalmanként beszélt társadal-

⁵ Republikon Intézet, Pártok Félidőben kutatás.

mi-közéleti kérdésekről. A legmagasabb arányban a DK-szavazók, míg legkisebb arányban az MSZP-szavazók beszélgetnek rendszeresen – a Fidesz szavazók az LMP-sekhez hasonlóan, az átlagnál kicsit nagyobb mértékben vesznek részt ilyen családi beszélgetésekben.

49. táblázat. Szülőikkel való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értsz-e a szüleiddel?			
	igen	nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a szüleim nézeteit
DK	36	7	52	5
Fidesz	40	7	52	2
Jobbik	28	8	61	4
LMP	23	10	62	6
MSZP	42	6	46	6
Egyéb párt	20	20	50	10
Teljes minta	30	8	57	4

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A szülői véleménnyel való egyetértés azonban már egy másik törésvonalat mutat: a szülői véleménnyel való azonosulás tekintetében ugyanis a Fidesz- és MSZP-szavazók mutatnak hasonlóságot. Körükben a legmagasabb azok aránya, akik egyértelmű igennel feleltek arra a kérdésre, hogy politikai ügyekben egyetértenek-e szüleikkel. Mindkét szavazóbázis esetén nagyjából 40 százalék azok aránya, akik így feleltek, szemben a teljes mintában mért 30 százalékkal.

Ami tehát a család szerepét illeti, a *Fideszt választó egyetemista-főiskolás fiatalok egy magasan kvalifikált, a társadalmi-közéleti kérdésekről az átlagosnál többször, rendszeresebben beszélő választói csoport. Ezek a fiatalok jellemzően nem kérdőjelezik meg a szüleik véleményét, ha politikáról van szó.*

A család hatásával ellentétben a barátok politikai érdeklődése és véleménye összetettebb kérdés: a baráti kör alakíthatja az egyén politikai véleményét, de ez fordítva is lejátszódhat, azaz a politikai vélemény mentén is átalakulhat egy-egy baráti társaság. Érdeemes tehát vizsgálni a baráti társaság összetételét, hogy a különböző pártok szavazóira egyetértő vagy vitatkozó barátokkal való politizálás jellemző-e. A pártválasztástól függetlenül elmondható, hogy a felsőoktatásban hallgatók barátaikkal is beszélgetnek közéleti kérdésekről: akárcsak a család esetén, a rendszeres baráti politizálás is a DK-szavazókat jellemzi leginkább, a fideszes fiatalok szavazói az átlagosnál számottevően kevesebben mondták, hogy baráti körben rendszeresen beszélgetnek politikai kérdésekről.

50. táblázat. Barátokkal való egyetértés megoszlása a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Politikai kérdésekben egyet értesz-e a barátaiddal?			
	igen	Nem	részben igen, részben nem	nem ismerem a barátaim nézeteit
DK	11	0	82	7
Fidesz	11	3	78	8
Jobbik	17	5	70	8
Teljes minta	12	4	75	10

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Ami az egyetértést illeti, a Fidesz-szavazók nem alkotnak különösebben homogén társaságot, már ami a barátok politikai meggyőződését illeti: a politikai kérdésekben a barátokkal egyetértők aránya jelentősen elmarad a Jobbik szimpatizánsoknál mért 17 százaléktól.

SZERVEZETI TAGSÁG

Azt az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008* kutatási sorozat is bizonyította, hogy a magyar fiatalok jellemzően távol maradnak a civil szervezetektől, a politikai jellegű szervezetekről nem is beszélve (SZABÓ A. – KERN 2011). Az egyetemista-főiskolás hallgatók esetében a 15–29 év közötti korosztálynál átlagánál nagyobb szervezeti aktivitás tapasztalható. Ugyanakkor mind az aktivitás formájának, mind a szervezetek jellegének vizsgálata fontos a pártválasztás pontosabb leírásához. Az eredmények arra utalnak, hogy a Fideszt választó fiatalok igen aktív közösségi életet élnek: legalább egy szervezeti tagságról a Fideszt támogatók háromnegyede számolt be, ennél valamivel magasabb arányt csak a DK-szavazóknál láttunk (78 százalék). A Fidesz-szimpatizánsok ráadásul abban a tekintetben is aktívabbak a többi párt szavazóinál, hogy sokszor több szervezetnek is tagjai, sőt: náluk csak az egyéb pártot választók számolhatnak be nagyobb szervezeti aktivitásról.

51. táblázat. Szervezeti tagság számának átlaga a pártok szavazói szerint (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Hány szervezetnek tagja?	
	Átlagok	Elemsszám
DK	1,4	41
Fidesz	1,6	204
Jobbik	1,3	267
Teljes minta	1,4	848

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A fideszes fiatalok átlagot meghaladó részvételt mutattak a szociális problémákkal foglalkozó, a környezetvédelmi, valamint a kulturális szervezetekben és kiemelkedően magas a vallási közösségekben való aktivitásuk is. Az öt parlamenti párt közül a Fideszt választók számoltak be a legmagasabb arányban arról, hogy politikai ifjúsági szervezet tagjai.

52. táblázat. Politikai ifjúsági szervezeti tagság aránya a pártok szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

Pártpreferencia	Tagja-e politikai ifjúsági szervezetnek	
	igen	nem
Fidesz	12	88
Jobbik	7	93
Teljes minta	8	92

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Figyelemre méltó sajátosság azonban, hogy bár a Fidesz-szavazók élen járnak a szervezeti aktivitásban, a társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődésük jóval átlag alatti – csak az MSZP támogatóinál látni alacsonyabb átlagértékeket.

53. táblázat. Politikai és társadalmi-közéleti problémák iránti érdeklődés a pártok szavazóinak körében (1-5-ig terjedő skála, átlagértékek)

pártpreferencia	„Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, közéleti, társadalmi problémák?”	„Mennyire érdekel Téged a politika?”
Fidesz	3,8	3,3
MSZP	3,6	3,1
Teljes minta	3,9	3,3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK, POLITIKAI ÖNDEFINÍCIÓ

Noha a bal-jobb felosztás elutasítása több politikai szereplő részéről is felmerült – elsősorban az LMP környezetében – a többi párt szimpatizánsai továbbra is határozottan használják ezeket a címkéket. A DK és az MSZP szavazói határozott baloldali önbesorolást választottak (egy hetes skálán a DK-választók 2,9-es, míg az MSZP-szavazók 2,7-es értéket), a Fidesszel és a Jobbikkal szimpatizálók határozott jobboldaliságot vállaltak. Bár a két szavazóbázis átlaga nagyon hasonló (Fidesz: 5,5; Jobbik: 5,5), ha az eloszlást is figyelembe vesszük, úgy a Fidesz esetén azt látjuk, hogy jóval kevesebben választották a semlegességet is jelentő négyes

értéket – fele annyian, mint a Jobbik-szavazók. Másrészt viszont a leghatározottabb, hetes értéket a Jobbik-szavazók választották nagyobb arányban (28 százalék a Fidesz-szavazók 17 százalékával szemben). Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fidesz-szavazóknál egyértelműbb a jobboldaliság vállalása, ugyanakkor a skála szélsőértékét kevésbé választják.

54. táblázat. A hétfokú bal-jobb skálán való önbesorolás a Fidesz és a Jobbik szavazóinak körében (százalékos megoszlás)

	Fidesz	Jobbik
1 – bal	1	1
2	1	0
3	1	1
4	13	26
5	31	17
6	37	26
7 – jobb	17	28

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

Sokkal kevésbé egységesek a szavazók, ha a liberális-konzervatív skálán kell elhelyezniük magukat: a köztes opciót jelentő négyes értéket választotta a Fidesz-szavazók 30, a Jobbik-szavazók 36 százaléka. Meglepő módon a Fidesz- és Jobbik-szavazók hasonló arányban (23 százalék) választották az inkább liberális álláspontot (1-3-as érték választása). A Fidesz-szavazók többsége – 45 százaléka – ezzel együtt is konzervatív álláspontot választott a skálán. Az egyetemista-főiskolás Fidesz szavazók tehát egy igen határozott jobboldali, ám kevésbé határozott konzervatív önképkel rendelkeznek.

MÉDIAHASZNÁLAT

Az átlagnál nagyobb politikai érdeklődés az egyetemista-főiskolás fiatalok körében együtt jár azzal, hogy az információt különböző csatornákon keresztül szerzik be. A kutatás során három csatorna (televízió, internet, írott sajtó) szerepét vizsgáltuk. A tájékozódási formákban a Fidesz-szavazók nem okoztak meglepetést, lényegében mindhárom formát az átlagnak megfelelő arányban használják – náluk tehát nem látunk olyan kiugró különbségeket, mint az MSZP-szavazók televíziós vagy a DK-szavazók internetes szokásai esetében. Az internetes aktivitásban viszont jobban elmaradnak a többi párt szavazóitól: a fideszes fiatalok mondták a legkisebb arányban azt, hogy részt vesznek internetes szavazáson (harmaduk sosem tesz ilyet), megjegyzéseket írnak blogokhoz, közösségi oldalon tett bejegyzésekhez (45 százalékuk mondta azt, hogy soha nem csinál ilyet).

Végezetül jogos lehet az a felvetés, hogy akik 2012 fordulóján is a Fideszt választanák, alapvetően elégedettek a folyamatokkal, de legalábbis nem fogalmaznak meg nyílt kritikát. A Fidesz szavazók vizsgálatakor tehát érdemes megvizsgálni néhány olyan kérdést, ami alkalmas lehet arra, hogy a szavazók kritikai észrevételére reagáljon. Az intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdés a legkevésbé direkt módon kérdez rá a legfontosabb politikai aktorok (Országgyűlés, pártok) megítélésére, ezért alkalmas lehet e felvetés vizsgálatára.

55. táblázat. Mennyire bízik az alábbi intézményekben. (1–4-ig terjedő skála átlagai)

	Fidesz	Jobbik	Teljes minta
az Alkotmánybíróságban	3,1	2,5	2,7
a Köztársasági Elnökben	2,7	1,8	2,0
az Országgyűlésben	2,6	1,7	1,9
a politikai pártokban	2,0	1,7	1,8
a honvédségben	3,0	2,8	2,8
az egyházakban általában	2,8	2,2	2,2
a rendőrségben	2,5	2,2	2,4
a bíróságokban	2,8	2,3	2,6
a település (kerület) polgármesterében	2,6	2,3	2,4
a bankokban, biztosítóknak	1,81	1,53	1,91

Kiemelve a legmagasabb érték.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012 kutatás.

A bizalmi értékek a rendőrség és a bankok kivételével minden esetben a Fidesz szavazói között voltak a legmagasabbak. Jól látszik az is, hogy a politikailag leginkább megosztóvá vált Alkotmánybíróság, Köztársasági Elnök, Országgyűlés hármában van a legnagyobb különbség az ellenzéki pártok és a Fideszt támogató szavazók között. Azt mondhatjuk tehát, hogy a Fideszt választó egyetemista–főiskolászavazók kevésbé kritikusak a legfontosabb politikai szereplőkkel szemben, mint az ellenzéki pártok szimpatizánsai.

KONKLÚZIÓ

A kormánypárti hallgatókról az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* kutatás kezei között kiderült, identitásuk meghatározó eleme a vallás. Azok a jobboldali fiatalok, akiknek életében jelentős szerepet tölt be vallásuk, nagy valószínűséggel a kormányzó párt táborát erősítik. Területileg a fővárosban erős igazán a Fidesz, emellett leginkább a felső-középosztályba tartozó egyetemisták–főiskolások sza-

vaznak rá. A Magyarországon egyébként is nagy szereppel bíró politikai szocializációs közeg hatványozottan aktív a fideszes hallgatókat illetően. A kormánypárt fiatal hívei szüleikkel intenzíven politizálnak, a szülők politikai véleménye alapvetően meghatározza gyermekeik egyes rész kérdésekben kialakult véleményét.

Ami az egyes képzési területek szerinti bontást illeti: a fideszes egyetemista-főiskolai hallgatók elsősorban az orvostudományi képzésben résztvevők közül kerülnek ki. Öndefiníciójukat illetően markánsan jobboldaliként aposztrofálják magukat – e dimenzióban nem sokban különböznek a jobbikos fiataloktól.

Írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy bemutassuk: az 1990–2010 közötti időszakban a fiatalok körében egyértelműen a Fidesz volt domináns párt, de mára ez érvényét veszette. Egy speciális, egyetemista-főiskolás szavazókat tartalmazó mintát alapul véve úgy tűnik, *trendforduló* tanúi vagyunk. Korántsem igazolható az a tézis, miszerint a Fidesz a fiatalok pártja lenne. A 2010-es választáson újonnan parlamentbe kerülő pártok jelentős szeletet hasítottak ki a Fidesz fiatal szavazótáborából. A 18–29 éves korosztályon belül egyértelműen érzékelhető az LMP és különösen a Jobbik előretörése, miközben a Fidesz már nem rendelkezik fiatalos karakterrel. E kérdések vizsgálatának a kötet két külön fejezetet szentel.⁶ A jelenlegi kormányzópártnak a jelenségre adott reakciója alapvetően befolyásolja, hogy középtávon milyen karakterjegyekkel rendelkezik majd a Fidesz politikája.

Kutatásunk eredményei alátámasztani látszanak azt az állítást, miszerint a késő kádári- nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Későbbi kutatásokban érdemes volna a téma ezen aspektusát alaposabban körüljárni. Összehasonlításra érdemes szempontokat rejt magában továbbá az a kérdés, vajon a Jobbik generációs tekintetben a Fideszhez hasonló utat jár-e be. Mindez ugyanis segíthet megérteni például a Jobbik térnyerését mind a teljes lakosság, mind pedig a legfiatalabb generáció, s ezen belül az egyetemista-főiskolás csoport körében. Jelen írás azonban nem vállalkozhatott erre, így e terület feltárása még várat magára.

⁶ Az LMP előretörésének vizsgálatához lásd: (KEIL 2012, 157–183). A kérdés Jobbikra vonatkozó összefüggéseire lásd: (RÓNA–SÓRÉS 2012, 113–157.).

IRODALOM

- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2005) (szerk.): *Ifjúság2004 Gyorsjelentés* Budapest, Mobilitás.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (2009) (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.
- BOZÓKI ANDRÁS (szerk.) (1992): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában 1988-1991.* Budapest, FIDESZ Press.
- KEIL ANDRÁS: Adalékok a Critical Mass nemzedékről. Az egyetemista-főiskolás LMP-szavazók jellemzése. In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 157–183.
- LAKI LÁSZLÓ–SZABÓ ANDREA – BAUER BÉLA (szerk.) (2001): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Marketing Centrum (2002): *Az egyetemisták és főiskolások perspektívaképe.* Budapest. Marketing Centrum – Országos Piackutató Intézet.
- RÓNA DÁNIEL–SÖRÉS ANETT (2012): A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (2012) (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp. 113–156.
- RÓNA DÁNIEL – SZABÓ ANDREA (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. pp.15–25.
- RÓNA-TAS ÁKOS (1992): Fidesz- MI DESZ? Nemzedékek és pártok. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 608–617.
- STUMPF ISTVÁN (1992): Új Generáció. In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal. A Fidesz a magyar politikában* Budapest, FIDESZ Press. 595–607.
- STUMPF ISTVÁN (1996): Elhalasztott vagy elszalasztott politikai generációváltás? *Századvég*, 1996. 1. szám, 112-131. o.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása.* In: Szabó Andrea – Bauer Béla: *Arctalan (?) nemzedék.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.